

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวรรณคดีและวรรณกรรมมากชาติหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากการมีวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมายทุกยุคทุกสมัย ทั้งสมัยกรุงสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาติ เป็นผลงานของมนุษย์ที่สะท้อนสภาพสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ค่านิยม ความเชื่อ

วรรณกรรมเกิดจากความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาของมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ วรรณกรรมมีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะนอกจากวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแล้ว ภาพสะท้อนที่เกิดจากวรรณกรรมย่อมแสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้นอีกด้วย

วรรณกรรมที่แต่งได้ดีย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดี วรรณกรรมที่เล่าสืบต่อกันมาโดยวิธีมุขปาฐะหรือปากต่อปากมีอยู่หลายประเภท เช่น นิทาน ไม่ว่าจะนิทานหรือวรรณกรรม ต่างก็เป็นงานสร้างสรรค์ เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้นวรรณคดีจึงสะท้อนลักษณะทางสังคมของกลุ่มชนที่สร้างวรรณคดี

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2522, หน้า 152-153) ได้กล่าวถึงลักษณะของวรรณคดีไว้ว่าเป็นเรื่องแสดงสภาพชีวิต ความคิด จิตใจ อุดมคติ หรือค่านิยม ความต้องการของมนุษย์ วรรณคดีในอดีตเป็นเครื่องบันทึกภาพดังกล่าวเช่นเดียวกับวรรณกรรม ปัจจุบันก็เป็นสิ่งบันทึกความเป็นไปในปัจจุบัน

วรรณกรรมท้องถิ่นถือว่าเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน บางเรื่องเป็นเหตุการณ์สมมุติขึ้น แต่ยังมีอีกหลายเรื่องที่เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน วรรณกรรมท้องถิ่นหลายเรื่องได้ทำหน้าที่เป็นกระจกเงาสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อ คตินิยม ตลอดจนอารมณ์ขันของคนในสังคมที่เป็นเจ้าของวรรณกรรมท้องถิ่น ด้วยเหตุที่ว่าวรรณกรรมท้องถิ่นรับใช้ชีวิตหลายแง่มุม ต่อมาการเล่านิทานจึงมีการพัฒนาการมากขึ้น มีการเล่าเป็นทำนองเสนาะหรือขับเสภา บางเรื่องให้คติธรรมและให้สาระที่เป็นประโยชน์ จึงมีผู้นำนิทานนั้นมาร้อยกรองเป็นวรรณกรรม

แม้จะประจักษ์แล้วว่าวรรณกรรมมีคุณค่าควรแก่การศึกษาเพียงใด แต่ขอบเขตการศึกษาวรรณกรรมของไทยเราในอดีตถูกจำกัดอยู่ในวงจำกัด เพราะวรรณกรรมที่คนส่วนมากนำมาศึกษานั้นส่วนมากเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องแล้วเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นเหตุให้วรรณกรรมท้องถิ่นที่เป็นงานสร้างสรรค์โดยสามัญชนระดับชาวบ้านไม่แพร่หลาย และไม่ค่อยมีผู้สนใจศึกษาเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่วรรณกรรมดังกล่าวมีคุณค่าแก่การศึกษาอยู่ไม่น้อย ครั้นมาถึงปัจจุบันวงการศึกษาวรรณกรรมได้ขยายขอบเขตไปอย่างกว้างขวาง มีการบุกเบิกและพัฒนาการศึกษาค้นคว้าครอบคลุมไปถึงวรรณกรรมท้องถิ่นทั่วทุกภาค ทั้งนี้เพราะนักวิชาการ นักคติชนวิทยาและนักวรรณกรรม ได้ตระหนักในคุณค่าด้านการอนุรักษ์และเผยแพร่ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้

ปัจจุบันคนไทยกำลังมุ่งแสวงหาเอกลักษณ์ประจำชาติตน จึงหันมาสนใจศิลปวัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่นมากขึ้น วรรณกรรมท้องถิ่นมีคุณค่าทั้งต่อตนเองและสังคม ในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองนั้น การที่บุคคลรู้จักท้องถิ่นของตนเองมากขึ้นก่อให้เกิดความรักความภาคภูมิใจ นอกจากนี้วรรณกรรมทำให้ผู้อ่านได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน ช่วยผ่อนคลายความเครียด อีกทั้งยังช่วยกล่อมเกลาคิดใจให้เป็นคนประณีตละเอียดอ่อน มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมทั้งให้คติธรรมซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมนั้นคือ ช่วยให้บุคคลนั้นเข้าใจรูปแบบของสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนบ่อบอกและเป็นเครื่องชี้ทางด้านเศรษฐกิจ ความเชื่อ ประเพณีท้องถิ่น

ความสนใจในวรรณกรรมท้องถิ่นแม้จะกว้างขวางขึ้น แต่ก็ยังมีการศึกษาวรรณกรรมในวงจำกัด เนื่องจากเจ้าของหรือผู้เก็บรวบรวมยังขาดความเข้าใจ และเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสามารถนำไปประกอบเป็นยารักษาโรคได้ จึงทำให้วรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านั้นถูกทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือทำให้ขาดความสมบูรณ์ และไม่แพร่กระจาย สิ่งนี้นับเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้การศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องรีบดำเนินการศึกษาอย่างจริงจัง เพื่อเป็นการเก็บ รวบรวมและอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่นที่ยังหลงเหลืออยู่

วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเป็นสิ่งที่มื่อทธิพลต่อชาวอีสานอย่างมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากประเพณีการอ่านหนังสือนิทานในงานบุญต่าง ๆ ตลอดจนทั้งนำไปแสดงในรูปแบบของหมอลำ ซึ่งหลักประการหลังนี้ยังคงมีบทบาทสำคัญอยู่ในท้องถิ่นอีสาน ศูนย์กลางของวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานอยู่ที่วัด ผู้แต่งมักจะเป็นภิกษุ หรือไม่กี่ผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานจึงมักสอดแทรกเนื้อหาทางจริยธรรมอยู่ด้วย ซึ่งเนื้อหาทางจริยธรรมนี้เป็นการผสมผสานระหว่างความคิดแบบพุทธและความเชื่อดั้งเดิม

นิทาน เป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง นับได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในทุกระดับของสังคมตั้งแต่สังคมระดับสูงไปสู่สังคมระดับชาวบ้านเลยทีเดียว ดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2543, หน้า 1) ได้อ้างถึงคำพูดของ สตีธ ธรอมป์สัน (Stith Thompson) ซึ่งได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ The Folktale ว่า

“ในทุกสังคมนั้นมีการเล่านิทานและมีผู้กระหายอยากจะฟังนิทานอยู่เสมอ เรื่องที่เล่าสู่กันฟังอาจมีลักษณะเป็นเรื่องของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่นานนัก หรืออาจมีลักษณะเป็นตำนานเรื่องราวดึกดำบรรพ์ ผู้ฟังนิทานชายหญิงต่างพอใจที่จะฟังเรื่องเล่าทุกชนิดเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน เพื่อชื่นชมในวีรกรรมของตัวละคร เพื่อเป็นการปฏิบัติทางศาสนา หรือเพื่อกำจัดความเบื่อหน่ายในชีวิตประจำวัน”

นิทานนั้นย่อมเกิดจากความคิด จินตนาการ อารมณ์ และความรู้สึก รวมไปถึงความสงสัยในสิ่ง หรือเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ จากนั้นจึงได้พยายามผูกเรื่องขึ้นเพื่อที่จะได้อธิบายสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นวัตถุดิบที่กวีนำเอามาสร้างสรรคขึ้นเหมือนกับวรรณกรรมทั่วไป แต่วรรณกรรมประเภทนี้ก็มีลักษณะเฉพาะตัวอันมีลักษณะที่แตกต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่นอยู่ ดังที่ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อความที่ กุหลาบ มัลลิกะมาส ซึ่งได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ว่า นิทานเป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏผู้แต่งและผู้เล่าเป็นคนแรกว่าเป็นใคร นิทานเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาแบบมุขปาฐะ (เล่าด้วยปาก) และภาษาที่ใช้ในการเล่านั้นจะเป็นแบบร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง

นิทานดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นทำให้เราได้ทราบถึงนิทานว่า นิทานเป็นเรื่องราวที่มีเนื้อหาสาระอันหลากหลาย เนื่องมาจากกวีที่ผูกเรื่องขึ้นนั้นก็มียุคหลายระดับชั้น หลากหลายอาชีพ และหลากหลายอารมณ์ จินตนาการ และหลากหลายความรู้สึก อีกทั้งยังใช้วิธีการถ่ายทอดไปสู่ผู้ฟังด้วยวิธีมุขปาฐะโดยใช้ภาษาที่เรียบง่ายแบบร้อยแก้วถ่ายทอดไปสู่ผู้ฟังโดยตรง ประกอบกับคนที่เล่านิทานแต่ละคนต่างก็มีเทคนิค และลีลาในการเล่าที่แตกต่างกันออกไป บางคนก็สามารถใช้น้ำเสียงเร้าความสนใจได้อย่างดีเยี่ยม บางคนก็มีลีลาท่าทางประกอบตลอดการเล่า จึงทำให้ผู้ฟังรู้สึกเสมือนหนึ่งว่าตัวเองได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในเหตุการณ์เหล่านั้นจริง ๆ เป็นผลทำให้เกิดอรรถรสขึ้นในจิตใจแก่ผู้ฟังอย่างยิ่ง แต่นิทานไม่เพียงแต่ให้อรรถรสทางความบันเทิงด้านอารมณ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากพิจารณาเนื้อหาของสาระของนิทานอย่างละเอียดลึกซึ้งแล้ว จะทำให้เรารู้ว่าในนิทาน

เหล่านั้นยังได้แฝงไปด้วยคุณค่าด้านต่าง ๆ อีกมากมายหลายด้าน ดังที่ สนิท บุญคำ (2544, หน้า คำนำ) ได้กล่าวถึงนิทานไว้ว่า

“นิทานเป็นเรื่องเล่าเพื่อจรรโลงโลก ให้อารมณืชื่น ผ่อนคลายความตึงเครียด ขณะเดียวกันก็แฝงจุดมุ่งหมายบางอย่างไว้อย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะเป็นแบบอย่างในการ ดำรงชีวิต คติเตือนใจ ความเป็นมาของบางสิ่งบางอย่าง ประวัติวีรบุรุษ หรือบรรพบุรุษ ของท้องถิ่น กาแก้ไขปัญหาเฉพาะด้านด้วยปฏิภาณไหวพริบ ในนิทานจึงอาจศึกษาถึง วิถีชีวิต ปรัชญา หลักจริยศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ความเชื่อ ตำนาน ตลอดจนภาษาและ วรรณกรรม ล้วนแต่เป็นสิ่งเติมเต็มคุณค่าให้แก่นิทานพื้นบ้านทั้งสิ้น”

จากการสัมภาษณ์ พระครูสถิตวิริยคุณ (25 มีนาคม 2550) เจ้าอาวาสวัดบุรีรัฐ เกี่ยวกับ นิทาน เรื่อง “นกกะเต็นด่อน” ได้ให้ความคิดเห็นในวรรณกรรมเรื่องนี้ว่าแต่ก่อนเคยเป็นวรรณกรรม อีกเรื่องหนึ่งของชาวอีสานที่นิยมนำมาใช้ในการเทศนากันในเทศกาลเข้าพรรษา ตลอดทั้งไตรมาส

จากการสัมภาษณ์ สวิง บุญเจิม (4 เมษายน 2550) เกี่ยวกับนิทาน เรื่อง “นกกะเต็น ด่อน” ท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่านิทาน เรื่อง “นกกะเต็นด่อน” เป็นวรรณกรรมชาดก ซึ่งจัดเข้าอยู่ใน หมวด ชาดกนอกนิบาต ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า และมีความสัมพันธ์กับสภาพ ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวอีสานในยุคสมัยนั้น

นิทานเรื่องนี้ได้บันทึกเหตุการณ์ เรื่องราว สภาพสังคม วัฒนธรรมตลอดจนชีวิตความเป็น อยู่ของบรรพชนไว้พอสมควร นอกจากนี้วรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง “นกกะเต็นด่อน” ยังมี ลักษณะเด่นอยู่อีกหลายประการ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจ เหมาะแก่การนำมาศึกษา และถ้าวิเคราะห์ ให้ละเอียดลึกซึ้งแล้ว อาจะพบคุณค่าดีเด่นในหลาย ๆ ด้าน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ถึงความเชื่อ และภาพสะท้อน สังคมจากวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง นกกะเต็นด่อน ประกอบกับให้งานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับ ความเชื่อ และภาพสะท้อนสังคมจากนิทานเรื่อง นกกะเต็นด่อน ในครั้งนี้ อาจจะเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ ผู้ที่สนใจเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านได้มองเห็นความสำคัญ และคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน ซึ่งก็อาจจะ นำไปเป็นแนวทางแห่งการทำวิจัยเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านในประเด็นต่าง ๆ เพื่อจะได้ร่วมเป็นอีก บุคคลหนึ่งในการจะช่วยสืบทอด รักษาวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านที่ปรากฏในท้องถิ่นต่าง ๆ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

ในการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง นกกระเต็นด่อน ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อวิเคราะห์ ความเชื่อและภาพสะท้อนทางสังคมจากวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง นกกระเต็นด่อน

ความสำคัญของการวิจัย

1. การศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคม ทำให้เห็นลักษณะสังคม และวัฒนธรรม ของชาวไทยอีสานในอดีต เช่น สภาพความเป็นอยู่ คติธรรม ประเพณี
2. เพื่อจะได้ทราบถึงระบบความเชื่อ ของคนไทยอีสานในอดีต
3. เพื่อให้มองเห็นความสำคัญ และคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน
4. เพื่อที่จะได้สืบทอดวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน เรื่อง นกกระเต็นด่อน ให้คงอยู่สืบไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิเคราะห์ความเชื่อ นั้นจะวิเคราะห์ตามประเภทของความเชื่อตามที่ เสน่หา บุญรักษ์ (2527, หน้า 126-127) ได้แบ่งความเชื่อไว้ 11 ประเภท ดังนี้
 - 1.1 ความเชื่อเรื่องบุคคล
 - 1.2 ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อม
 - 1.3 ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 - 1.4 ความเชื่อเรื่องเพศ
 - 1.5 ความเชื่อเรื่องสุขภาพ และสวัสดิภาพ
 - 1.6 ความเชื่อเรื่อง ฤกษ์ยาม โชคเคราะห์
 - 1.7 ความเชื่อเรื่องความฝัน
 - 1.8 ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ไสยศาสตร์
 - 1.9 ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ
 - 1.10 ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์
 - 1.11 ความเชื่อเรื่องหมอดู โหราศาสตร์
2. วิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคม ในวรรณกรรมเรื่อง นกกระเต็นด่อน ในด้านต่อไปนี้
 - 2.1 ภาพสะท้อนทางสังคม
 - 2.1.1 สภาพความเป็นอยู่
 - 2.1.2 การเมืองการปกครอง

2.2 ประเพณี

2.3 คติธรรม

2.4 ค่านิยม

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวรรณกรรมเรื่อง นกกระเต็นด่อน ประเภทลายลักษณ์อักษร ซึ่งชำระโดย พระราชรัตนโอบล (พิมพ์ นารโท) เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี

นิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรมท้องถิ่น หมายถึง วรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีส่วนวนในการแต่งเป็นร้อยกรอง และส่วนมากจะเป็นวรรณกรรมชาดก

ภาพสะท้อน หมายถึง จินตภาพของผู้อ่าน ที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง นกกระเต็นด่อน ในเรื่อง สภาพความเป็นอยู่ การเมืองการปกครอง คติธรรม ประเพณี

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตามว่าเป็นความจริง และมีอยู่จริง การยอมรับนี้อาจจะมีหลักฐานมาพิสูจน์ได้ หรือ อาจไม่มีหลักฐานที่จะนำมาพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้